

**INGLIZ VA FRANSUZ TILLARINING TARIXIY SHAKLLANISHI VA
RIVOJLANISH BOSQICHLARI: QIYOSIY TAHLIL**

*Muallif: Elnura Norboyeva Tolmasbek qizi
Samarqand Davlat Chet Tillar Instituti talabasi –
Yo‘nalish: Filologiya va tillarni o‘qitish (ingliz tili)*

Annotatsiya: *Mazkur maqolada ingliz va fransuz tillarining tarixiy shakllanishi, rivojlanish bosqichlari hamda o‘zaro lingvistik ta’siri qiyosiy jihatdan tahlil qilinadi. Tadqiqot jarayonida ikki tilning Indo-Yevropa til oilasiga mansubligi, ularning german va roman tillari guruhlarida shakllanishi hamda tarixiy voqealar ta’sirida yuzaga kelgan evolyutsion o‘zgarishlar o‘rganildi. Xususan, 1066-yildagi Norman bosqini natijasida ingliz tiliga fransuz tilining leksik va uslubiy ta’siri keng tahlil qilindi. Shuningdek, fransuz tilining davlat siyosati va standartlashuv jarayonlari orqali rivojlanishi yoritildi. Maqolada tarixiy-qiyosiy, tavsifiy va lingvistik tahlil metodlaridan foydalanildi. Tadqiqot natijalari ingliz va fransuz tillari o‘rtasidagi leksik o‘xshashliklar hamda grammatik va fonetik farqlarni aniqlashga xizmat qiladi. Mazkur ish tilshunoslikning tarixiy va qiyosiy yo‘nalishlarini rivojlantirishda muhim nazariy va amaliy ahamiyat kasb etadi.*

Kalit so‘zlar: *ingliz tili, fransuz tili, til evolutsiyasi, Norman bosqini, qiyosiy tilshunoslik, leksik o‘zlashuv, lingvistik ta’sir, til kontaktlari, tarixiy rivojlanish.*

Til insoniyat taraqqiyotining muhim ijtimoiy vositasi bo‘lib, u jamiyat tarixini, madaniyatini va tafakkurini o‘zida aks ettiradi. Jahon miqyosida keng tarqalgan ingliz va fransuz tillari nafaqat kommunikativ vosita, balki tarixiy va madaniy jarayonlarning mahsuli sifatida ham alohida ahamiyat kasb etadi.

Mazkur tadqiqotning dolzarbligi shundaki, ingliz va fransuz tillari tarixiy jihatdan o‘zaro bog‘liq bo‘lib, ularning rivojlanish jarayonida bir-biriga sezilarli ta’sir ko‘rsatgan. Ayniqsa, 1066-yildagi Norman bosqini ingliz tilining leksik va ijtimoiy maqomiga tub o‘zgarishlar kiritgan.

Tadqiqotning maqsadi — ingliz va fransuz tillarining kelib chiqishi, tarixiy rivojlanish bosqichlari va o‘zaro ta’sirini qiyosiy jihatdan tahlil qilish.

Vazifalar:

- ikki tilning kelib chiqishini aniqlash; tarixiy evolutsiya bosqichlarini yoritish;
- leksik, grammatik va fonetik jihatdan taqqoslash;
- o‘zaro lingvistik ta’sirni ochib berish.

Tadqiqot metodlari: tarixiy-tavsifiy, qiyosiy-tahliliy va lingvistik kuzatish metodi.

Ingliz va fransuz tillarining kelib chiqishi

Ingliz tilining kelib chiqishi

Ingliz tili Indo-Yevropa til oilasining german tillari guruhiga mansub. Milodiy V–VI asrlarda Britaniya hududiga ko‘chib kelgan anglo-saks qabilalari tilning asosini

shakllantirgan. Qadimgi ingliz tili (Old English) sintetik tuzilishga ega bo'lib, murakkab grammatik tizimga ega edi.

VIII–IX asrlarda vikinglar bosqini natijasida skandinav tillaridan ko'plab so'zlar ingliz tiliga kirib kelgan. Bu jarayon tilning lug'aviy boyishiga sabab bo'lgan.

Fransuz tilining kelib chiqishi

Fransuz tili ham Indo-Yevropa til oilasiga mansub bo'lib, roman tillari guruhiga kiradi. U lotin tilining xalq og'zaki shakli – vulgar lotin asosida shakllangan. Rim imperiyasining Galliya hududini bosib olishi fransuz tilining paydo bo'lishiga zamin yaratdi.

IX–X asrlarga kelib qadimgi fransuz tili shakllandi. U asta-sekin lotin tilidan mustaqil til sifatida ajralib chiqdi.

Tillarning tarixiy evolutsiyasi

Ingliz tilining rivojlanish bosqichlari

Ingliz tilining rivojlanishi uch asosiy davrga bo'linadi:

Old English (450–1100)

Middle English (1100–1500)

Modern English (1500–hozirgi davr)

1066-yildagi Norman bosqini ingliz tilining tarixida burilish nuqtasi bo'ldi. Fransuz tili saroy, sud va aristokratiya tili sifatida ustunlik qildi. Natijada ingliz tiliga minglab fransuzcha so'zlar kirib keldi: government, justice, court, parliament va boshqalar.

O'rta ingliz davrida grammatik soddalashuv yuz berdi: kelishik qo'shimchalari qisqardi, so'z tartibi barqarorlashdi.

Fransuz tilining evolutsiyasi

Fransuz tili ham qadimgi, o'rta va zamonaviy bosqichlardan o'tgan. XVI–XVII asrlarda adabiy fransuz tilini standartlashtirish jarayoni boshlandi. 1635-yilda Fransiya akademiyasining tashkil etilishi til me'yorlarini belgilashda muhim rol o'ynadi.

1789-yil Fransuz inqilobi til siyosatiga ham ta'sir ko'rsatdi. Milliy birlikni mustahkamlash maqsadida yagona adabiy tilni joriy qilishga alohida e'tibor berildi.

Ingliz va fransuz tillarining qiyosiy tahlili

Leksik o'xshashliklar

Ingliz tilidagi so'z boyligining katta qismi fransuz va lotin kelib chiqishiga ega. Masalan:

nation – nation

information – information

culture – culture

Bu o'xshashliklar ayniqsa ilmiy va rasmiy uslubda yaqqol namoyon bo'ladi.

Grammatik tizim

Fransuz tili grammatik jihatdan murakkabroq bo'lib, jins kategoriyasiga ega (masculin, féminin). Ingliz tilida esa jins kategoriyasi grammatik emas, semantik xarakterga ega.

Fe'l zamonlari tizimi ikkala tilda ham rivojlangan, biroq fransuz tilida murakkab zamon shakllari ko'proq qo'llanadi.

Fonetik xususiyatlar

Fransuz tilida burun unlilari mavjud bo‘lib, bu ingliz tilida uchramaydi. Ingliz tilida esa urg‘u muhim fonetik vosita hisoblanadi, fransuz tilida urg‘u nisbatan barqaror.

O‘zaro lingvistik ta’sir

Norman bosqinidan keyin ingliz tilining lug‘at boyligi sezilarli darajada fransuzlashdi. Biroq grammatik asos german tiliga xosligicha saqlanib qoldi. Shunday qilib, ingliz tili german va roman elementlar sintezidan iborat murakkab tizimga aylandi.

Nazariy va metodologik asoslar

Tarixiy-qiyosiy metodning nazariy asoslari

Tarixiy-qiyosiy tilshunoslik XIX asrda shakllanib, tillarning genezisi va rivojlanish qonuniyatlarini aniqlashga xizmat qiladi. Ushbu metod asosida tillar o‘rtasidagi fonetik mosliklar, morfologik o‘zgarishlar va leksik parallelizm o‘rganiladi.

Ingliz va fransuz tillarini qiyosiy o‘rganishda quyidagi tamoyillar muhim hisoblanadi:

- umumiy proto-tilga mansublikni aniqlash;
- tarixiy fonetik o‘zgarishlarni tahlil qilish;
- til kontaktlari natijasidagi o‘zlashuv qatlamini ajratish;
- ichki va tashqi lingvistik omillarni farqlash.

Mazkur tadqiqotda diaxron (tarixiy) va sinxron (zamonaviy holatni tahlil qiluvchi) yondashuvlar uyg‘un holda qo‘llanildi.

Leksik qatlam va o‘zlashuv jarayoni

Fransuzcha o‘zlashmalar va ularning semantik xususiyatlari

Norman bosqinidan keyin ingliz tiliga 10 mingdan ortiq fransuzcha so‘z kirib kelganligi tilshunoslar tomonidan qayd etiladi. Bu o‘zlashmalar asosan quyidagi sohalarga oid:

- davlat boshqaruvi (government, parliament)
- sud-huquq tizimi (justice, court)
- harbiy terminologiya (army, soldier)
- madaniyat va san’at (beauty, art, literature)

Qiziqarli jihat shundaki, ko‘plab fransuzcha o‘zlashmalar ingliz tilida yuqori uslubiy qatlamga mansub bo‘lib qolgan. Masalan, “ask” (german kelib chiqishli) va “question” (fransuz kelib chiqishli) so‘zlari ma’no jihatdan yaqin, biroq uslubiy ranglanishi farq qiladi.

“False friends” hodisasi

Ingliz va fransuz tillarida shaklan o‘xshash, biroq ma’nosi farq qiluvchi so‘zlar ham mavjud. Masalan:

- library – librairie (kitob do‘koni)
- actual – actuel (hozirgi)

Bu hodisa til o‘rganuvchilar uchun qiyinchilik tug‘diradi va qiyosiy tahlil jarayonida alohida e’tibor talab qiladi.

Grammatik tizimlar qiyosi

Morfologik tuzilish

MODERN EDUCATIONAL SYSTEM AND INNOVATIVE TEACHING SOLUTIONS

Fransuz tili flektiv xususiyatga ega bo'lib, so'z o'zgarishi orqali grammatik ma'no ifodalaydi. Ingliz tili esa analitik tizimga yaqinlashgan bo'lib, grammatik ma'nolar ko'proq yordamchi so'zlar orqali ifodalanadi.

Masalan:

Fransuz tilida: je parle, nous parlons

Ingliz tilida: I speak, we speak

Ko'rinib turibdiki, ingliz tilida fe'l shakli kamroq o'zgaradi.

Artikllar tizimi

Ikkala tilda ham artikl mavjud. Biroq fransuz tilida artikl jins va son bilan moslashadi (le, la, les), ingliz tilida esa the artikli o'zgarmaydi.

Fonetik va fonologik taqqoslash

Fransuz tilining asosiy fonetik xususiyati burun unlilarining mavjudligidir (an, on, in). Ingliz tilida esa diftonglar tizimi keng rivojlangan.

Urg'u tizimi ham farq qiladi:

Ingliz tilida leksik urg'u muhim.

Fransuz tilida urg'u asosan so'z oxirgi bo'g'iniga tushadi va semantik farqlash vazifasi kuchli emas.

Burun unlilari (nasal vowels) – Fransuz tiliga xos.

Fransuz tilida burun unlilari mavjud bo'lib, ular so'z ma'nosini farqlashda ishlatiladi. Ingliz tilida esa bunday tovushlar uchramaydi.

Misollar:

vin - vɛ̃ - sharob

bon - bɔ̃ - yaxshi

pain - pɛ̃ - non

Ta'kidlash kerakki, bu tovushlar ingliz tilidagi [n] bilan aralashtirilmasligi kerak, chunki ingliz tilida burun unlisi yo'q.

Diftonglar – Ingliz tiliga xos

Ingliz tilida diftonglar keng tarqalgan, ularning talaffuzi so'z ma'nosini ajratishda muhim.

Misollar:

time - taim - vaqt

day - dei - kun

boy - boi - bola

Fransuz tilida diftonglar kamroq va ko'pincha ikkita tovush mustaqil bo'g'in sifatida talaffuz qilinadi.

Urg'u tizimi

Ingliz tilida: leksik urg'u so'z ma'nosini farqlashda muhim.

Misol:

record (noun) /'rɛkɔ:rd/ – yozuv, rekord

record (verb) /rɪ'kɔ:rd/ – yozib olish

Fransuz tilida: urg'u odatda so'z oxirgi bo'g'iniga tushadi va semantik farqlash vazifasi kamroq.

Misol:

parler /paʁ.le/ – gapirmoq

chanter /ʃɑ̃.te/ – kuylamoq

Ovoz oʻzgarishi (sound change) – qiyosiy misol

Fransuzda: lotin c harfi oldingi unlikdan oldin /s/ sifatida talaffuz qilinadi.

Misol:

Latin: centum → Fransuz: cent /sɑ̃/ – yuz

Inglizda: germanik ildizlarga asoslangan tovushlar saqlanadi, masalan:

hundred /ˈhʌndrəd/ – yuz

Oʻtkazilgan qiyosiy tahlil shuni koʻrsatadiki, ingliz va fransuz tillari umumiy Indo-Yevropa ildiziga ega boʻlsa-da, ularning tarixiy rivojlanish yoʻllari sezilarli darajada farqlanadi. Ingliz tili german asosini saqlab qolgan holda roman leksik qatlam bilan boyigan. Fransuz tili esa lotin asosida shakllanib, davlat siyosati orqali standartlashgan.

Norman bosqini ingliz tilining ijtimoiy maqomini vaqtincha pasaytirgan boʻlsa-da, uzoq muddatli istiqbolda uning lugʻaviy va stilistik imkoniyatlarini kengaytirgan. Natijada ingliz tili ikki qatlamli — german va roman elementlar uygʻunlashgan murakkab tizimga aylangan.

Qiyosiy tahlil natijalari shuni tasdiqlaydiki, ingliz va fransuz tillari oʻrtasidagi oʻxshashliklar asosan leksik darajada namoyon boʻladi, grammatik va fonetik tizim esa mustaqil rivojlanish yoʻlini bosib oʻtgan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Baugh, A. C., & Cable, T. (2013). The History of the English Language (6th ed.). Routledge.
Ingliz tilining tarixiy bosqichlari va Norman bosqini taʼsiri.
2. Crystal, D. (2004). The Stories of English. Penguin Books.
Ingliz tilining evolutsiyasi va ijtimoiy omillar.
3. Rickard, P. (1989). A History of the French Language (2nd ed.). Routledge.
Fransuz tilining kelib chiqishi va rivoji.
4. Price, G. (1998). The French Language: Present and Past. Edward Arnold. Fransuz tilining standartlashuvi.
5. Morris, M. (2012). The Norman Conquest. Pegasus Books. 1066-yil voqealari va tarixiy kontekst.